

ӨОЖ 553.41(574.4) (091)

FTAXP 03.20 / 52.01.09 / 38.49.15

DOI 10.37238/2960-1371.2960-138X.2025.100(4).177

¹Аубакирова Қ.Ш., ²Сайлаубаева Н.Е., ³Жайлыбай Д.Ж., ⁴Адельчанов Қ.С., ⁵Жармұхаметов Д.А., ⁶Байгапанова А.Б.

¹А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты,
Астана, Қазақстан

^{2,4}Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

³Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

⁵ҚР Қарулы Күштерінің Ұлттық әскери-патриоттық орталығы,
Астана, Қазақстан

⁶Alikhhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан

*Корреспондент-авторы: aub.kuralai@mail.ru

E-mail: n76l@mail.ru, daulet_87@bk.ru, adelchanov@mail.ru,

zharmukhametov.d@mail.ru, aigul_bol@mail.ru

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАШЫРАНДЫ АЛТЫН КЕН ОРЫНДАРЫНЫҢ АШЫЛУ ТАРИХЫ

Аңдатпа. Мақалада XIX ғасырдың екінші жартысында Шығыс Қазақстан өлкесіндегі шашыранды алтын кен орындарын ашылу тарихы патша үкіметінің алтын өндірісіне қатысты саясатымен байланысты екендігі көрсетіледі. Өлкедегі алтын кен орындарын іздеуге, барлауға және өндіру жұмыстарын жүргізуге үкіметтен рұқсат алған тұлғалар мен алтын іздеуші партияларға қатысты деректер келтіріледі. Мұрағат деректеріне сүйене отырып еліміздің шығысында ашылған шашыранды алтын кен орындарының географиялық жағынан орналасуы, алтынды жүйелерге бөлінуі қарастырылады. Сонымен қатар, кен орындардағы жуылған құм мен алынған алтын мөлшеріне қатысты статистикалық деректер де сараланады. Алтын кен орындарының техникалық жағынан жабдықталуы сипатталады. Зерттеу жұмысының барысында қысқа мерзімде бұл өлкеде шашыранды алтын кен орындарының көп мөлшерде ашылғандығы және олардың үш ірі алтын жүйелерге бөлінгендігі, кен орындарындағы алтынның сипаты бірдей болғанымен, алтын қорының шоғырлануы және сынамасы жағынан әр түрлі болғандығы көрсетіледі. Сонымен қатар, кен орындарын ірі елді-мекендермен байланыстыратын қалыптасқан жолдардың болуы, кен орындарына жүк тасымалдаудың арзандығы сияқты факторлар да бұл өлкедегі кен орындарының жұмысына ықпалын тигізгендігі қарастырылады. Кейбір аудандарда алтын кен орындарының нашар жұмыс істеуі табиғи-климаттық жағдайлардың қаталдығымен және алтынды жауып жатқан беткі жыныстық қабаттың қалың болуы сияқты факторлармен байланысты болғандығы айқындалады.

Кілт сөздер: Шығыс Қазақстан; шашыранды алтын кен орындары; алтын өндіру тарихы; геологиялық барлау; Алтай өңірі; XIX–XX ғасыр; тау-кен өндірісі.

Кіріспе

Жалпы алғанда, алтын адамзаттың ежелден пайдаланып келе жатқан металы. Адамзаттың тарихын қарастырғанда бұл металл туралы деректерді кездестірмеу мүмкін емес. Табиғатта көп мөлшерде кездеспеуі, басқа элементтермен химиялық байланысқа түспеуі, таттанбауы, түсінің сары, жылтыр болуы, қасиетін жоғалтпай бөлшектерге бөліне алуы, төмен температурада балкуы сияқты қасиеттеріне байланысты алтын адамзат қоғамында ерекше орын алды. Ол ақша және қаржы құралы ретінде екі негізгі міндет атқарды. Сондықтан да алтын өндіру, оны сақтау мемлекеттік маңызды іс болды.

Еліміздің тау-кен өнеркәсібі соның ішінде алтын өнеркәсібінің қалыптасу даму тарихын зерттеу өте күрделі және отандық тарихнамада жан-жақты терең қарастырылмаған тақырыптардың бірі болып саналады. Алтын өнеркәсібінің дамуы бірнеше кезеңдерді басынан өткерді. Қазақстан территориясындағы алтын өндіру ісі ежелгі замандардан бастау алатынына көптеген археологиялық зерттеулер негіз болады.

Одан кейінгі XIX ғасырдың 30-жылдарынан бастап қазақ даласындағы алтын кен орындарын ашылу тарихы, кен орындарының алтынды жүйелерге бөлінуі, ондағы өндіру әдістері, кен орындарының техникалық жағынан жабдықталуы сияқты мәселелер де тыңғылықты зерттеуді қажет етеді. Жалпы еліміздің алтын өнеркәсібінің даму тарихына қатысты отандық тарихнамада көптеген ақтандақтар бар екендігін ғалым С.Қ. Игибаевта [1] атап өтеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Мақаланың деректік негіздерін ҚР Орталық мемлекеттік мұрағатының (12, - қор, 345-қор, 612-қор, 345-қор, 209-қор, 826-қор) қорындағы, және Алтай өлкесінің мемлекеттік мұрағаты (РФ АӨММ) 2-қорындағы құжаттар құрайды. Бұл құжаттар алтын кен орындарын іздеуге және өндіруге рұқсат куәлігін алғандар туралы, кен орындарында жуылған және алынған алтынның мөлшері жайлы тың деректер береді.

Сонымен қатар, тау-кен инженері В.Д. Коцовскийдің Семей және Жетісу облыстарындағы алтын өндірісіне қатысты жүргізген статистикалық, экономикалық және техникалық зерттеу жұмысының есебінде әрбір кен орындарына толық сипаттамасы берілген. Мақалада бұл деректер де қолданысқа ие болды.

Мақаланы жазуда барысында тарихи танымның жалпығылымдық әдістері мен ғылымилық, жүйелілік, теория мен тәжірибенің бірлігі, қоршаған әлемнің объективті бейнесі ретіндегі таным теориясы, сондай-ақ құбылыстардың өзара байланысы мен өзара шарттастығы туралы қағида, мәселені қозғалыста зерттеу туралы диалектикалық логика қағидасы пайдаланылды.

Зерттеу нәтижелері

XIX ғасырда әлемнің басты мемлекеттерінде капитализмнің дамуында алтын маңызды рөлге ие бола бастады. Алтын – мемлекет экономикасының дамуына,

әлемдік рыноктың қалыптасуына ықпал етті. Ресей империясының шетелдік мемлекеттермен байланыс орнатуда алтынның қажеттілігі ерекше сезілді. Патша үкіметі алтын кен орындарын іздеуге, оны өндіруді ұлғайту ісіне баса көңіл бөле бастады. Ресейдегі алтын өндірісін дамытуға ықпал еткен екі факторды ерекше атауға болады.

Оның бірі, 1812 жылы шыққан «Барлық Ресей азаматтарына алтын және күміс кендерін іздеу, өндіру құқығын беру туралы» деп аталатын Сенат указы [2]. Екіншісі, 1814 жылы Березовск штейгері Л. И. Брусницынның шашыранды алтынды алу әдісін табуы, Ресейдің тау-кен өндірісіндегі, алтын ісінің дамуына негіз берді.

Аталған факторлар өз нәтижесін көп күттірмеді. Алтын кен орындарының ашылуы, өте қысқа мерзімде біртұтас аудандарды қамтыды. 1830 жылдары бүкіл Сібір аумағында: Кузнецк Алатауы, Енисей бұйраты, шығыс, батыс Саян, Ленаның жоғарғы ағысында, Забайкалье де көптеген алтын кен орындары табылды.

Патша үкіметінің кен өндірісіндегі реформалары мен Сібірдегі «алтынның дүмпуі» қазақ даласын да тыс қалдырмады. XIX ғасырдың 30-жылдарының басында Сібірдің көпес отбасынан шыққан Степан Попов Семей облысы, Көкпекті округіндегі Шар өзеніне таяу жерден алтын іздерін табады.

1833 жылы 18 қарашада С. Поповқа үкімет тарапынан ресми түрде ең бірінші болып қазақ даласындағы кен орындарын және алтынды жерлерді іздеуге, барлау жұмыстарын жүргізуге рұқсат берілді. 1834 ж. 11 шілдесінде Бердібай, Сарыбұлақ өзендері бойында, Бердібай, Ботақара, 1835 жылы Ағанақақты өзендерінің жағалауларындағы Субботинск, Березовск, келесі жылында Даубай, 1837 жылы Жанам, Қызылсу өзендері бойындағы алтын кен орындарына өтініштер берді [2]. Алғашқы он жылда С. Поповтың кен орындарында 1 125 889 пұт алтын құм жуылып, 12 пұт алтын алынған.

Қазақ даласының шығысындағы шашыранды алтын кен орындарының ашылуы және С. Поповтың жетістіктері басқа да алтын іздеушілердің назарын бұл өлкеге аударды. Алтын кәсібімен айналысу үшін олар тау-кен басқармасынан рұқсат куәлігін алды. Алтын кен орындарын іздеуге және өндіруге 1836-1839 жылдар аралығында 48, 1851-1852 ж. - 85, 1853-1854 ж. - 76 адам рұқсат куәлігін алған [3].

Көпестер алтыны бар жерлерді табу үшін, алтын іздеуші партиялар құрды, олардың құрамы орта есеппен алғанда 6-7 адамнан аспады. Алтын іздеуші партияларға негізінен сол өңірде тұратын жергілікті жерлерді жақсы білетін қазақтар тартылды. Мысалы, 1876 жылы «Королева және оның компаниясының» партиясы Алтай болысының Б. Қармақов, Қазан Бармақов, Назыр Бүркітов, Қазыбек Құйкуев, Берген Иссанов және Больше-Нарым поселкесінің 2 қазағынан құралды. Өскемен мешаны И. Госиповтікі Терістаңбалы болысының төрт адамы - Д. Айтенов, Е. Құдыбаев, Б. Қолабаевтан тұрды [4].

Алтын іздеу жұмыстарының нәтижесінде, арнаулы білімі болмаса да, іздеу дағдыларын жетік меңгерген жергілікті кен іздеуші мамандар қалыптасты. Осының нәтижесінде, алтыны бар көптеген кен орындары ашылды. Мысалы, бір ғана

Көкпекті округында 1834-1839 жылдары ашылған кен орындарының санын төмендегі кестеден (кесте 1) көруге болады [5]:

1 - Кесте - Көкпекті округында ашылған шашыранды алтын кен орындары

Алтын кен орындарын ашушылар	Кен орнын ың саны	Өзен бойлары	Болыстардың жерлері
С. Попов	34	Облакетка, Кұндыс, Шегелек, Талдыбай, Бөкен.	Сарыжомарт-Найман
С.Попов, С.Самсонов	15	Талдыайрық, Шар, Қызылағаш.	Сыбан, Матай.
А. Попов	2	Қараағаш, Талдыайрық, Салқынтөбе, Талды.	Матай
Ростов көпесі И. Мясников	9	Даубай, Шегелек, Алаайғыр	Терістамғалы, Бұрынды.
Көпес В. Зобнин компаниясы	7	Сырымбет, Облакет, Кұндыс	Сарыжомарт
Отставкадағы полковник И. Гаюс	5	Алаайғыр	Мұрын
Святотройцк компаниясы	5	Қайынды, Лайлы	-
Барлығы:	77		

Кестеден көріп отырғанымыздай, 1834-1839 жылдар аралығында Көкпекті округінде 77 шашыранды алтын кен орнын ашылған. 1850 жылы олардың саны Көкпекті округінде 174-ке, Аягөз округінде-10 жетті [6]. Ашылған алтын кен орындары Семей-Жетісу тау-кен округына қарады. Басқа өнеркәсіп салаларына қарағанда алтын өндіруде саласы көп капитал салуды қажет етуіне байланысты барлау және өндіру жұмыстарын жүргізу барысында жекелеген көпестер компанияларға бірігіп отырған. Ұзақ мерзімге немесе 1-2 маусымға нақты бір жер телімінде жұмыс істеу үшін құрылған компаниялар да болды.

XIX ғасырдың 30-жылдардан бастап Семей облысына қарасты Қарқаралы өңірінде алтын іздеу әрекеттері басталады. С. Попов ең алғаш рет Қарқаралы жоталарының солтүстік-батыс бөлігіндегі Жиырлау өзені бойынан алтын іздерін табады. 1839 жылы Зиновьев және Большаков көпестерінің компаниясы Ащысу өзені бойындағы кен орнына өтініш береді.

Жалпы, алтын кен орындарының одан кейінгі ашылуы геологиялық зерттелу деңгейімен де тығыз байланысты болды. XIX ғасырдың екінші жартысында Ресейде геологиялық зерттеулер Қаржы министрлігінің Тау-кен департаментіне бөлген қаржысына жүргізілді. Тау-кен департаменті жыл сайын, жаз айларында кен

өндірісінің қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында ғылыми, өндірістік тұрғыдан қызығушылық тудырған аймақтардағы геологиялық мәселелерді шешу үшін өз мамандарын жіберіп отырды [7].

Үкімет 1840 жылдардан бастап барлау жұмыстарын жүргізу мақсатында бұл аймаққа арнайы түрде тау-кен инженерлерін жібере бастайды. К. Габриель сияқты тау-кен инженерлері тау жыныстарын зерттеп, көптеген алтыны бар жерлерді ашқан. Алтын кен орындарын тұңғыш зерттеген геолог-ғалым Петр Чихачев болды. Бердібай, Сынтас, Сарыбұлақ өзендері бойындағы С. Поповтың, А. Запниннің алтын кен орындарымен танысады. Сонымен қатар, Г. Шренк экспедициясы (1840,1841жж.) [8], А. Г. Влангали (1849, 1851 жж.) алтын іздеушілермен бірге барлау жұмыстарын жүргізеді [9].

Шашыранды алтын кені бар жерлерді зерттеу мақсатында тау-кен инженері А. Татариновтың партиясына Ертістің сол жағалауындағы барлық алқапты зерттеп, шашыранды алтын кенінің белгілерін табады. Г.Д. Романовский Ертіс өзенінен Балқаш бассейніне дейінгі жерлердің геологиялық, орографиялық құрлымына, пайдалы қазбаларына сипаттама берді [10,576.]. 1866 жылы маусым айында Семей облысының генерал-губернаторы тау-кен ревизоры К. Габриельді Сергиополь, Қапал және Зайсан уездеріне алтын, көмір және басқа да кен орындарын ашуға жібереді [11].

Ресейде Орыс географиялық қоғамының құрылуына байланысты қазақ даласын геологиялық жағынан зерттеу кешенді, жүйелі түрде жүргізілді. Географиялық қоғамның аймақтарда бөлімдерінің ашылуы жергілікті жерлердегі зерттеу жұмыстарының дамуына үлкен ықпал етті. Аталған қоғамның Батыс-Сібір бөлімшесі Алтайға екі рет (1878,1880) И.М. Ядринцевтің экспедициясын жіберді. Е.П. Михаэлис Қалба жотасының геологиялық құрлымына, алтын кені бар жерлерге қызығушылық танытып, пайдалы қазбаларды зерттеумен қатар, кен орындарына арналған әр түрлі механикалық құрылғылардың жобаларын жасаған. Алтын өнеркәсіпшілердің оған көмек пен кеңес сұрап келуі жиі болды [12].

XIX ғ. 90-жылдары үкімет шашыранды алтынның құмдағы мөлшерінің азаюына байланысты геологиялық-барлау жұмыстарын ұйымдастыруды белсенді түрде жүргізеді. Тау-кен департаменті жанынан құрылған Сібірдегі алтын кені бар жерлерді зерттеу мақсатында құрылған комиссия 1898 жылы арнайы жоспар жасайды. Геологиялық партияларға Батыс-Орталық және Шығыс-Сібір бағытында 7,5 мың шақырымға созылып жатқан темір жол бойында жүйелі зерттеу жұмыстарын жүргізу тапсырылады [13]. Батыс Сібір темір жолының желісі бойынша Ақмола, Семей облыстарын тау-кен инженері А. Краснопольский зерттеді. Зерттеудің негізгі мақсаты - қазақ даласының геологиялық жағынан белгісіз қырларын, алтын кен орындарын толығымен зерттеу болды [14]. Алтын кен орындарының шекарасын кеңейтуде осы комиссия бағдарламасы бойынша жүргізілген зерттеу жұмыстары да белгілі рөл ойнады. Жалпы алғанда, қазына қаржысына жүргізілген геологиялық-барлау жұмыстары жүйесіздігімен сипатталады. Мұны алтын өнеркәсіпшілер сиезі зерттеулерді геологиялық, топографиялық жағынан толық қамтылмаған «қанағаттанарлықсыз» деп мойындаған. 820 мың шаршы шақырым тұратын алтынды аудан көлемінің 194

шақырымы, яғни 24%-ы ғана топографиялық сызбаларға түсірілген [15]. Өлкедегі геологиялық зерттеулер жекелеген алтын кені бар аудандарды қамтыды, алтын кен орындарын қандай бағытта іздеу керектігінен хабардар ететін қазақ даласының шығысындағы алтын кені бар жерлердің біртұтас геологиялық картасы жасалынбады. Дегенмен, геологиялық барлау жұмыстары өлкедегі алтын кені бар аудандардың шекарасын кеңейтуге және алтынды қабаттардың сипатын анықтауға ықпалын тигізді

XX ғасыр басында Шығыс Қазақстанда үлкен алтынды аудан анықталып, өзіндік алтын белдеу қалыптасты. Ашылған кен орындары Ертістің сол, оң жағалауындағы өзендер мен бұлақтар бойында шоғырланды. Сол жағалаудағы үлкенді-кішілі 126 өзеннің 51-нен, оң жағалаудағы 32 өзеннің 31-нен алтын іздері табылған. Шығыс Қазақстан өлкесі бойынша 1880 жылдардан бастап 795 шашыранды алтын кен орны тіркелді, олар 61217 десятина немесе 56059,53 гектар ауданды алды. Семей облысының Өскемен, Зайсан уездеріндегі шашыранды алтын кен орындары мен кеніштерінің атласында берілген сипаттамаға сүйенсек, алтын кен орындары өзен жүйелері бойынша 39 ұсақ жүйеге бөлінген. Географиялық жағынан алтынды жүйелер үш ірі жүйеге біріктірілді: Қалба (Ертіс өзенінің сол жағалауы), Күршім-Нарым, Сарытау (Зайсан) [16].

Ертістің сол жағалауындағы *Қалба алтын жүйесіне* мынандай топтар жатты: Сарыбұлақ, Сынтас, Ағанақақты, Құлынжон, Жанама, Ақжал, Канайка, Жантас, Бөкен, Лайлы, Теректі. Аталған топтардың арасындағы ең ірілерінің бірі - Сынтас пен Былқылдақ өзендері аралығында орналасқан Сынтас тобындағы кен орындары, олардың жалпы саны - 65 болды. 1855 жылы көпес И. С. Самсонов алғаш рет Николаевск, Успенск кеніштеріне өтініш білдірген, кейін Сынтас өзені бойындағы барлық дерлік алтын кен орындары Д. С. Жадовский, Ф. А. Маслова, және Вязниковский, 2 гильда көпесі Василий Зобнинен тұратын компанияның иелігінде болды. Бірақ компания мүшелері арасындағы өзара келіспеушілік салдарынан алтын өндіру тоқтатылды. Мысалға, бір ғана Троицкий кен орынында компания 8 жыл жұмыс істемеді. 1835-1843 жылдар аралығында Сынтас тобында 6,950,00 пұт құм жуылып, 9 пұт, 26 фунт, 33 алтынды, 53 бөлік алтын алынды [17]. Бұл топтағы шашыранды алтын ұсақ болып келгенмен, алтынның шоғырлануы жағынан бай болып келді.

Кен орындарының саны жағынан үшінші орынды Жанама тобы алды. 43 кен орынынан тұратын топ, Өскемен уезінің, Қалба болысындағы, Шар өзеніне құятын Жанама өзенінің жоғарғы бойында, Құсмұрын тауының баурайында орналасты. 1835 жылы Попов пен Перефильев бірінші болып өтініш жасағанмен, аудандағы алтын өндіру жұмыстарын Костин, Хотимский, Москвин жүргізді. Ағанақақты өзені мен оған құятын бұлақтар бойындағы алтын кен орындарының саны – 35 жетті [17]. Ауданды алғаш ашқан Попов (1835) болғанымен, Ағанақақты өзенінің жоғарғы ағысындағы жерлерді А. А. Сабуров ашты. Мұндағы алтын мөлшерін көп беретін - Преображенский, Воскресенский, Васильевский, Марининский алтын кен орындары болды. Бірақ, 1880-1900 жылдар аралығында алтын кен орындарының 15-і жұмыс істемеді.

Құлынжон, Лайлы тобы Өскемен уезінің Құлынжон болысында орналасты. Құлынжонның Лайлы өзеніне құйса, соңғысы Ертіске құйды. Топ 35 кен орынынан тұратындығына қарамастан шағындылығымен ерекшеленді. 1839 жылы С.Попов бұл жерлерде іздеу жұмыстарымен айналысты. 1840 жылы 31 мамырда Попов пен Мамонтов тұңғыш рет шашыранды алтын кен орындарына өтініш берді. Лайлы өзені бойындағы алтынды жерлерді Л. Н. Кривошейн (1894) тапты.

Үлкен Бөкен мен Теректі тобы. Үлкен Бөкен өзенінің екі жағынан да көптеген өзендер мен бұлақтар құяды. Мысалға, Ақтасты, Сидровка, Жұмба, Матак, Теректі, Майқалған, Кумал, Кіші Бөкен, бұлар Қалба жотасының орталық бөлігінде орналасты. 118 алтын кен орыны осы ауданды алып жатты. Аудандағы алтын өндіру кәсібімен Өскемен көпесі П.Ф.Касаткин, Томск көпесі А.И.Ниронов, Семей мешаны С.О.Суров, Колывань мешаны А.Н.Трухинтин, Сарай кеңесшісі И. Г. Чистяков айналысты.

Сарыбұлақ тобындағы 31-ге тарта алтын кен орындары Өскемен уезінің, Себин болысындағы Бердібай, Сарыбұлақ, Ботағара бұлақтары бойында орналасты. 1834 жылы С. Поповтың қазақ даласындағы алтын кен орындарын ең алғаш ашып өтініш білдірген жері. С. Попов Сарыбұлақ тобындағы алтын кен орындарын 1848 жылғы 7 тамыздағы келісім бойынша, өндірілген әрбір пұт алтынға 500 сом күміспен төлеу шартымен, Өскемен көпесі Греховқа 12 жылға жалға берді [18]. 1849 жылдың бірінші жартысында 316,650 пұт құм жуылып, 9 фунт, 9 алтынды, 8 бөлік алтын алынды. Алтынның сынамасы 944 және көлемі әр түрлі пішінде болып келді.

Басқа да өзендер мен бұлақтар бойынан алтын іздері табылғанмен, алтын мөлшерінің өте аздығынан өндіру жұмыстарын жүргізу тиімсіз болды. Мысалға, Қанайқада, Балажалда шашыранды алтын мөлшері өте төмен болса, Ақжалда мүлде кездеспеген. Керсінше, бұл жерлер рудалы алтынға бай болуымен ерекшеленді. Ертістің сол жағалауында орналасқан шашыранды кен орындары ішіндегі, алтын өндіру жағынан ең ірілері ретінде Сынтас пен Көжебұлақ, Жанама, Бөкен, Жұмбаны атауға болады.

Ертістің оң жағалауындағы Нарым жотасын алып жатқан алтынды аудан *Күршім-Нарым* жүйесін құрады. Нарым жотасын Қалбадан Ертіс өзені бөліп жатты. 220-ға тарта алтын кен орындары Күршім мен Қара-өткел, Үлкен, Кіші Қоғай, Бетігелді, Мойылды, Қара-Қойтас, Орта Терек, Жаман-Қиынсу, Бұланды, Тоқбура, Қыстау-Күршім, Жүдеу өзендері бойларын қамтыды. Күршім-Нарым алтынды ауданының алғашқы қарлығаштары ретінде 1889 жылы осы өлкеге келген, Меновщиков пен Ложниковты атауға болады. Меновщиков Қиынсуға құятын Қараөткел бұлағынан алтын кен орындарын ашса, 1890 жылы Ложников Мойылды өзеніндегі алтын орындары бөлініп берілді. Алтын өндіруші кәсіпкерлерді ұзақ уақыт бойы бұл аудан қызықтырмады, он жыл бойы жоғарыда аталған тұлғалар ғана жұмыс істеді. Кейін Табаков, Поляков, Касаткин, Москвиннің келуіне орай аудандағы өндіру жұмыстары кен қарқын алды.

Жаман-Қиынсу жерлерінен бірінші болып алтын іздерін тапқан, алтын өндіруші Степановтың Георго-Владимирский алтын кен орының басқарушы Гинтовтың алтын іздеу партиясы. Көп уақыт алтын өндірушілер бұл өңірде жұмыс

істеуге қауіптенді. Себебі, алқаптарды бұзылған тау жыныстарының алып жатуы, өзеннің тік құлама болып келуі және көктем айларында өзеннің қатты тасуы еді. Мысалға, 1897 жылдың көктемінде су деңгейінің жоғарлауы салдарынан Воскресенск алтын кен орнындағы жүргізілген дайындық жұмыстарының барлығы су астында қалған. Тау-кен инженері Коцовский, өзенді атпен жүріп өту өте қиын және ыңғайсыз болғандықтан, қазақтар Жаман-Қиынсу деп атағандығын айтады. Гинтовтан кейін Брюханов, Гудков және т.б. барлау жұмыстарын жүргізгенімен, нәтижесінде барлық алтын орындары О.Ф.Поляковтың карамағына өтті. Поляков Гинтовтан, алтынның фунтына 40 сом төлеу келісімімен 12 жылға жалға алды. Топтағы алтын мөлшері 100 пұтқа 12 бөлік, кейбір жерлерде 24 бөлікке жетті. 1 алтындыдан 17 алтындыға дейін алтын кесектері кездесіп отырған. Бұл жерлердегі алтынның сынамасы 946-947 аралығында болды [19].

Бұланды тобында алтын мөлшері өте аз болды. Өзеннің төменгі ағысында бірнеше іздеу партиялары барлау жүргізгенмен, алтынның белгісі табылмады. Алтын өндірумен бұл топта тек Касаткин айналысты. Қиынсу тобындағы алтын кен орындары алтын мөлшері жағынан бай болуымен есептелінді. Алтын Қиынсу өзенінің өзінен емес оның тармақтарынан табылған. Табиғат жағдайының қаталдығына қарамастан алтын өндірушілердің ерекше назарын аударған. Қыстау-Күршім Ертістің оң жағалауындағы ең үлкен алтынды аудан болды. 1870 жылдардың аяғынан бастап бұл жерлерге алтын өндірушілер тарапынан өтініштер беріле бастады. Топтағы алтын кен орындарының көпшілігі Москвиннің карамағына өтті. Москвиннің барлау жұмыстары барысында алтынның сипаты, көп мөлшерде қорланған жерлері, қандай бағытта іздеуге болатындығы анықталды. Нәтижесінде Вознесенский, Александровский, Даулетовский және т.б. кен орындары ашылды. Қыстау-Күршім мен оның салаларында 25-ке жуық кен орындары бөлініп берілді, оның 11-і Москвиндікі, бірнешеуі Меновщиковтікі, қалғаны әр түрлі тұлғалардың пайдасына берілді [20]. Ертістің оң жағалауындағы барлық алтын кен орындарының басқармасы Москвиннің Владимировск кен орнында орналасты.

1880 жылдары Зайсан өңірінде алтын кен орындары жұмыс істей бастады. 1882-1905 жылдар аралығында Майқапшағай, Қараағаш, Алқабек, Қалжыр өзендері бойларынан 62 кен орыны ашылып, *Сарытау алтын* жүйесін құрады. 1882 жылы 12 тамызда А.П.Коровкин Майқапшағай өзенінің оң жақ жоғарғы ағысындағы жерден Қазан шашыранды алтын кен орынына бірінші болып өтініш берді. Сарытау жүйесінде алтын өндірумен Москвин, Сизов, Меновщиков, Коленский, Проскуряков, Коровин, Степанов, Хотимский айналысты [21]. Бұл ауданда басқа алтын кен орындарымен салыстырғанда алтын өндіру нашар дамыды. Өлкедегі алтынды жерлердің беткі қабатын жауып жатқан шым тезекпен құмның қалың болуы үлкен еңбек шығындылығымен қатар қомақты қаржы жұмсауды талап етті. Қалба, Күршім-Нарым алтынды жүйелеріндегі өндіру жұмыстары ашық түрде жүргізілгенін ескерсек, Сарытау жүйесіндегі кен орындарының бірқатары шашыранды алтынды алуда жер асты жұмыстарын жүргізу қажет болды.

Дегенмен, Тау-кен инженері А.Татаринев Семей облысындағы шашыранды алтын орындарында алтынды қабаттың терең орналаспағанын, құмның аз сазбалшықтануын, алтын сынамасының жоғары екенін атап өткен. өлкеде алтынды қабат біркелкі орналасты, ұялы түрі кейбір кен орындарында ғана ұшырасты. Алтын құмды жауып жатқан бос қабат қалың болмады, төрттен бір аршын мен бір аршын аралығын құрады немесе мүлде болмаған, яғни алтынды қабат жердің беткі қабатына жақын орналасты. Мысалы, Жанама өзені жүйесіндегі тереңде жатуымен ерекшеленетін алтынды қабаттардың бос қабатын аршу ешқандай қиындық тудырмаған. Салыстырмалы түрде Сібірдегі Бодайбо өзен жүйесін алсақ, алтын 30-60 метр тереңдікте қатты суланған құмда жатқан, оны игеру тек ірі кәсіпкерлердің қолынан келген. Бос қабат қалың болмағандықтан өндіру жұмыстары ашық түрде жүргізілуінен өте қымбат тұратын ағаш материалдарының қажеті болмады. Алтын жууда өзен суларының жеткілікті түрде болуы, суды сору, өзен саласын бұру жұмыстарының болмауы алтын өндірушілерден қосымша шығын шығаруды талап етпеді. Алтыны бар құмның құрамында сазбалшықтың аз болуы, алтынды құмнан ажыратуды жеңілдетті. Бұл өндірісті ұйымдастыру түріне ықпал етті. Алтын өндірушіге алтын алуда қарапайым, арзан құрылғыларды пайдалануына мүмкіндік берді.

Барлау жұмыстары барысында кендегі алтынның мөлшері қарапайым бақырлар арқылы анықталды. Кен темір келсаптарда үгітіліп, үлкен темір бақырларда жуылды. Бақыр сынамасы арқылы тәжірибелі алтын өндіруші кен құрамындағы алтын мөлшерін бірден анықтай білген. Кен аз минералданған қарапайым кварцтан тұруы алтынның механикалық жолмен жеңіл бөлінуіне ықпал етті. Тау-кен инженері М.Петрежкевичтің көрсетуінше, егер кенде колчедандар аз болса, техникалық жағынан сынамасы өте жоғары болып есептелінген. Кендегі металдың құрамы әр түрлі болған: 100 пұт құмдағы орташа алтын мөлшері 3,5,8 мысқалдан тұрды.

Кен орындарының бір алтынды белдеуде шоғырлануына, алтынды қабаттарының сипаты жағынан ұқсас болуына қармастан, алтынның сапасы, түсі, көлемі алтынды жерлерде әр түрлі болғандығын көреміз. Алтынның "көйлекті алтын" деп аталатын пленкамен жабылған алтын түрі Майқапшағай, Шегелек (Бөкен) жүйелеріне тән болды. Алтын өндірушілер түсіне, көлеміне қарап, алынған жерін, бағасын дәл анықтай білген. Тозаң тәріздес түрінен бастап, ірі алтын кесектеріне дейін жиі кездесіп отырған. 1866 жылы Сынтастағы Никольск алтын кен орынынан 2 пұт 14 фунт, 1880 жылдары 11 пұт, 32 фунт алтын кесегінен 18 фунт таза алтын алынса, Аюжатқан тауының етегіндегі Крестовоздвиженск кен орнынан салмағы 10 фунт алтын кесегі табылған. Өскемендік көпес Дегтяров өзінің жалдамалы жұмысшыларымен бірге Жұмба кен орнынан салмағы 16 фунт болатын алтын кесегін тапқан.

Қазақстанның шығысындағы алтын жүйелері алтын сапасының жоғарғы болуымен ерекшеленді. Алтын сынамасының 850-ден төмен болуы сирек құбылыс, болып есептелінсе, кейбір жерлерде 960 (Алқабек) жеткен.

Қазақ даласындағы «алтын дүмпуінің» алғашқы он жылдығында тек алтынға бай кен орындары жұмыс істеп, иелеріне үлкен пайда әкеліп отырды. Сондықтан

да өндіру ісінде механикаландыруға аса мән берілмеді. Тау-кен жыныстарын қазуда қол күші қолданылып қайла, күрек, қол тәшкі сияқты қарапайым құралдар пайдаланылды. Алтын кен орындары ернеулі еңіс болып келетін үстел түріндегі шаймаулық құрылғы вашгерттермен және алтын құмды жууға арналған бөшке тәріздес құрылғы бутарлармен жабдықталды. Оларды орнату өте жеңіл болды. Бутарларда күніне 4000-5000 пұт құм жуылатын болған. Құмның негізгі бөлігі қол станоктарда немесе бутарларда жуылды. Қол станоктың екі түрі қолданылды. Бірі - 5 рубльден 10 рубль аралығында тұратын, күніне 400 пұтқа дейін құм жуатын, бір орнынан екінші жерге жеңіл орнатылатын түрі болса, екіншісі - көлемі өте шағын, 150-ден 200 пұтқа дейін жуатын, бағасы 1-2 рубль көлеміндегі түрі еді. Бутарлар 100 рубль тұрды, қуаттылығы 4000-5000 пұт құм жууға жетті.

Бірақ, кен өндіру жұмыстары маусымдық болды, негізінен сәуір мен қыркүйек айлары аралығында жүргізілінді, қалған уақытта өндіру жұмыстарының көлемі мардымсыз болды.

Алтын кен орындары қала орталықтарынан шалғайда орналасқанына қарамастан қалалармен байланыстыратын төрт ірі жол жүйесі болды. Оның біріншісі – Ертіс су жолы арқылы жүрді, қыста өзен үстімен Мало-Красноярск және Больше-Нарым поселкелері арқылы өтті. Екіншісі пошта трактісімен Өскемен-Зайсан, Сынтас бекетіне дейін, Құлынжон арқылы Боты поселкесіне дейін, Өскемен мен Боты поселкесіне дейінгі жолдың жалпы ұзындығы 200 шақырым және Қиынсуға дейін 60 шақырым болды. Ботыға дейін жүктің бір пұтын жеткізу 20 тиын, бұл жерден кен орындарына дейін 15 тиын болды. Үшінші жол Мешіт поселкесі арқылы Күршім алқабына дейін барған, бұл жол қатты топырақтан тұрды. Төртінші жол – Күршімнің оң жағынан бұрылып Майқапшағай және Зайсан уезіндегі басқа да алтын кен орындарына дейін болды. Жүктің бір пұтын жеткізу 45 тиын тұрды. Жүктің негізгі бөлігі Өскемен қаласынан жеткізілген. Тек ірі өнеркәсіп иелері ғана, мысалы С. Степанов, К. Шмедель, А. Москвин мануфактуралық тауарларды, шайды Семей қаласынан алған. Мұндай жағдайда өте қысқарған жолды пайдаланды. Өскемен қаласына соқпай, Ертістен өтіп, Карпово, Таубинка ауылдары арқылы Өскемен-Зайсан пошта трактісіне шығып, Бөкен, Мешіт поселкесіне шыққан. Бұл жол арқылы Семей, Күршім, Майқапшағай жүйелеріндегі алтын кен орындарына апаратын жол біршама қысқарған. Осы жолмен жүктің бір пұтын жеткізу 50 тиын тұрған.

Сонымен қатар, кен орындарына апаратын жолдарда елді-мекендердің болуы да шарашаған аттарды айырбастау сияқты қызметтерді жеңілдетіп қоймай, кен орындарына тауарларды тек қалалардан ғана емес ірі елді мекендерден де алу мүмкіншілігін тудырды. Мысалы, алтын өнеркәсіпшілердің көпшілігі тауарларды үлкен сауда селосы Зыряннан, И. Касаткин өзі тұратын және сауда жасайтын Көкпекті қаласынан алған. Алтынды аудандарды қалалармен, елді мекендермен байланыстыратын жолдар қатты топырақтан тұрды, арбамен жүруге өте қолайлы болды. Яғни, алтын кен орындарын елді-мекендермен байланыстарын қалыптасқан жолдардың болуы, жүк тасымалдаудың арзандығы кен орындарының жұмысына да ықпалын тигізді.

Жоғарыда келтірілген деректерді сараптай келе, XIX ғасырдың 30-жылдарынан бастап Қазақстанның шығысында ашылған алтын кен орындары үлкен бір алтынды ауданнан тұрғандығын көреміз. Алтынды аудан географиялық жағынан алғанда Қалба, Күршім-Нарын, Сарытау деп аталатын үш ірі алтынды жүйеден тұрды. Алтынды жүйелер өзен бойлары бойынша бірнеше кен орындарынан тұратын топтарға бөлінген. Кен орындары жұмыс істей бастаған алғашқы жылдары және одан кейінгі онжылдықтарда өлкедегі кен орындарынан тек 8-10 пұт аралығында алтын өндірілген. Сарытау жүйесіндегі кен орындарына қарағанда Қалба, Күршім-Нарым алтынды жүйелеріндегі кен орындарында алтын алу ісі ашық әдіспен жүргізілінгендіктен алтын өндірушілер негізінен осы аудандарда жұмыс істегендігін көреміз.

XIX ғ. 80-жылдардан бастап өндіріс көлемі ұлғайып 30 пұтқа дейін алтын өндірілген. Бірақ, одан кейінгі кезеңдерде жұмыс істеп тұрған шашыранды алтын кен орындарының саны қысқара бастаған. Бір ғана алтынға бай Өскемен уезінде жұмысын тоқтатқан шашыранды кен орындарының саны 50-ге жеткен. Бұған 1900-1903 жылдардағы экономикалық дағдарыс, барлау жұмыстарының кең түрде жүргізілінуі, кен орындарындағы алтын қордың таусылуы, негізгі капиталдың жетіспеушілігі және басқа да көптеген факторлар себеп болған.

Қорытынды

Деректерден байқағанымыз өлкеде ашылған шашыранды алтын кен орындарында тау-кен әкімшілігі ресми түрде тіркеп отырған. Олардың саны көп болғанымен, өндіру жұмыстары барлық кен орындарында жүргізіліне берген. Алтын өндірушілер географиялық орналасуы қолайлы, алтын қоры жеткілікті мөлшердегі, беткі жыныс қабаты қалың емес кен орындарында ғана жұмыс істеген. Кейбір кен орындары бір-екі маусым жұмыс істесе, енді бірі қатарынан бірнеше жыл жұмыс істеген. Алтын өндірушілер кен орындарын екінші тұлғаға жалға беруі жиі кездесетін жағдай болған. Сонымен қатар, кен орындарын ірі елді-мекендермен байланыстыратын қалыптасқан жолдардың болуы, кен орындарына жүк тасымалдаудың арзандығы сияқты факторлар да бұл өлкедегі кен орындарының жұмысына ықпалын тигізді деуге болады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Igibaev S.K. From the History of Gold Mining on the Territory of Modern Kazakhstan: the end of the XIX – beginning of the XX centuries // Bylye Gody. 2020. Vol. 56. Is. 2
- [2] ПСЗРИ-1. т.39, №25119
- [3] Коцовский В.Д. Отчет по статистико-экономическому и техническому исследованию золотопромышленности Семипалатинской и Семиреченской областей. Часть 1-ая. С-Петербург: типо-литография Якорь, 1904. -122 с.
- [4] ҚР ОММ 12, -қор, 2-тізбе, 2- іс.
- [5] ҚР ОММ. 345-қ., 1-т., 2440-іс.
- [6] Казахско-русские отношения XVIII - XIX века. -Алма-Ата: Наука, 1964. -573 с.
- [7] Барбот де Марни Н. П. Краткий обзор геологических работ, произведенных в России в 1872г. // Горный журнал. Т.2. – 1873. - С. 306-310.

- [8] Остров Арал-Тобе на озере Алакуль (Письмо Г. Шренка Его превосходительству Г. Начальнику штаба корпуса горных инженеров) // Горный журнал. – 1842. 12 январь. - С. 18.
- [9] Геогностические поездки в восточной части Киргизской степи в 1849 и 1851 годах (штабс-капитана Влангали) // Горный журнал. Ч. II, книжка 5,6. - 1853. - С. 1-216, 355-388.
- [10] Романовский Г.Д. Краткий очерк исследовании восточной части Киргизской степи Западной Сибири в геологическом горнопромышленном отношении с 1816 по 1893. - СПб., 1896. - 70 с.
- [11] Габриель А. Сведения о поисках золото в Зайсанском крае // Известия РГО. Т. 3. - №3. - С.109-112.
- [12] Записки Семипалатинского подотдела ЗСО РГО. Вып. 8. – 1914. - С. 10-11.
- [13] Отчет горного Департамента за 1900 и 1901. –СПб., 1903. – С.726.
- [14] Краснопольский А. Геологическая исследования в Акмолинской, Семипалатинской областях // Геологическая исследования и разведочные работы по линии Сибирской железной дороги. Вып. XXI. - СПб., 1900. – С.122-136
- [15] Работы геологического комитета за 1915г. // Рудный Вестник, - 1917. - №1. - С. 35-38.
- [16] Атлас золотых приисков и рудников Усть-Каменогорского и Зайсанского уездов Семипалатинской области. - Семипалатинск, 1909. - 44 с.
- [17] Описание к картам золотых приисков и рудников Устькаменогорского и Зайсанского уездов Семипалатинской области. Семипалатинск: типо-литография. т.д.п. Плещееви Ко, 1907.-17 с.
- [18] ҚР ОММ. 209-қ., 1-т., 448-іс.
- [19] АО ММ. 612-қ., 1-т., 1-іс.
- [20] ҚР ОММ 12 қор, 1-тізбе, 134-іс.
- [21] ҚР ОММ 826 қор, 1- тізбе, 1-іс.

REFERENCES

- [1] Igibaev S.K. From the History of Gold Mining on the Territory of Modern Kazakhstan: the end of the XIX – beginning of the XX centuries // Bylye Gody. 2020. Vol. 56. Is. 2 [In English]
- [2] PSZRI-1. t.39, №25119 [In Russian]
- [3] Kotsovskiy V.D. Otchet po statistiko-ekonomicheskomu i tekhnicheskomu issledovaniyu zolotopromyshlennosti Semipalatinskoy i Semirechenskoy oblastey. Report on the statistical, economic and technical study of the gold mining industry in the Semipalatinsk and Semirechye regions Chast 1-aya. Sankt-Peterburg: tipo-litografiya Yakor, 1904. -122 p. [In Russian]
- [4] KR OMM 12, -k, 2-ti, 2-I
- [5] KR OMM. 345-k., 1-t., 2440-i.
- [6] Kazahsko-russkie otnosheniya XVIII - XIX veka. Kazakh-Russian relations of the 17th - 20th centuries - Alma-Ata: Nauka, 1964. -573 p. [In Russian]
- [7] Barbot de Marni N.P. Kratkiy obzor geologicheskikh rabot, proizvedennykh v Rossii v 1872 g. A brief overview of geological work carried out in Russia in 1872 // Gornyy zhurnal. T.2. – 1873. - p. 306-310. [In Russian]

- [8] Ostrov Aral-Tobe na ozere Alakul (Pismo G. Shrenka Ego prevoskhoditelstvu G. Nachalniku shtaba korpusa gornyx inzhenerov) Aral-Tobe Island on Lake Alakol (Letter from G. Schrenk to His Excellency G. Chief of Staff of the Corps of Mining Engineers) // Gornyy zhurnal. – 1842. 12 yanvar. - p. 18. [In Russian]
- [9] Geognosticheskie poezdki v vostochnoy chasti Kirgizskoy stepi v 1849 i 1851 godakh (shtabs-kapitana Vlangali) Geognostic journeys in the eastern part of the Kirghiz steppe in 1849 and 1851 (Staff Captain Vlangali) // Gornyy zhurnal. Ch. II, knizhka 5,6. - 1853. - p. 1-216, 355-388. [In Russian]
- [10] Romanovskiy G.D. Kratkiy ocherk issledovaniy vostochnoy chasti Kirgizskoy stepi Zapadnoy Sibiri v geologicheskoy gornopromyshlennom otnoshenii s 1816 po 1893. A brief outline of the exploration of the eastern part of the Kirghiz steppe of Western Siberia in geological and mining relations from 1816 to 1893. - SPb., 1896. - 70 p. [In Russian]
- [11] Gabriel A. Svedeniya o poiskakh zolota v Zaysanskom krae. Information about gold prospecting in the Zaisan region // Izvestiya RGO. T. 3. - №3. - p.109-112. [In Russian]
- [12] Zapiski Semipalatinskogo podotdela ZSO RGO. Notes of the Semipalatinsk Subdepartment of the West Siberian Branch of the Russian Geographical Society Vyp. 8. – 1914. - p. 10-11. [In Russian]
- [13] Otchet Gornogo Departamenta za 1900 i 1901. Mining Department Report for 1900 and 1901 – SPb., 1903. – p.726.
- [14] Krasnopol'skiy A. Geologicheskie issledovaniya v Akmolinskoy, Semipalatinskoy oblastekh // Geologicheskie issledovaniya i razvedochnye raboty po linii Sibirskoy zheleznoy dorogi. Vyp. XXI. - SPb., 1900. – p.122-136. [In Russian]
- [15] Raboty Geologicheskogo komiteta za 1915 g. Works of the Geological Committee for 1915 // Rudnyy Vestnik, - 1917. - №1. - p. 35-38. [In Russian]
- [16] Atlas zolotykh priiskov i rudnikov Ust-Kamenogorskogo i Zaysanskogo uezdov Semipalatinskoy oblasti. - Semipalatinsk, 1909. - 44 p. [In Russian]
- [17] Opisanie k kartam zolotykh priiskov i rudnikov Ust-Kamenogorskogo i Zaysanskogo uezdov Semipalatinskoy oblasti. Description of the maps of gold mines and pits of the Ust-Kamenogorsk and Zaisan districts of the Semipalatinsk region. Semipalatinsk: tipolitografiya t.d.p. Pleshcheev i Ko, 1907. -17 p. [In Russian]
- [18] KR OMM. 209-k., 1-t., 448-i. [In Russian]
- [19] AO MM. 612-k., 1-t., 1-i. [In Russian]
- [20] KR OMM 12 k, 1-t, 134-i. [In Russian]
- [21] KR OMM 826 k, 1-t, 1-i. [In Russian]

**Аубакирова К.Ш., Сайлаубаева Н.Е., Жайлыбай Д.Ж., Адельчанов К.С.,
Жармухаметов Д.А., Байгапанова А.Б.**

ИСТОРИЯ ОТКРЫТИЯ ЗОЛОТЫХ РОССЫПНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ ЗОЛОТО В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье рассматривается история открытия в XIX веке золотых приисков в Восточно-Казахстанском крае что было связано с политикой царского правительства в отношении добычи золота. В исследовании приводятся архивные данные о персонах получивших разрешение правительства на поиск, разведку и добычу месторождений золота в крае, и о золотоискательных партиях. В статье на

основе архивных данных рассматривается географическое расположение новых месторождений золота, открытых на востоке страны, а также распределение золотых приисков по системам. Кроме того, проанализированы статданные, относящиеся к количеству вымытого песка и добытого золота в месторождениях, описана техническая оснащенность золотых приисков. В ходе исследовательской работы выявлено, что за короткий промежуток времени в регионе было открыто большое количество россыпных месторождений золота и они были разделены на три крупных золотосистемы, хотя характер золота в данных приисках был одинаковым, но концентрация запасов и пробы золота были разными. Кроме того, такие факторы, как наличие местных дорог, связывающих месторождения с крупными населенными пунктами, дешевизна грузоперевозок на месторождения, также повлияли на их функционирование. В статье также отмечено, что слабое разработка месторождений в некоторых районах была связана с суровостью природно-климатических условий и таким фактором, как толщина поверхностного слоя породы, покрывающей золото.

Ключевые слова: Восточный Казахстан; россыпные месторождения золота; история добычи золота; геологическая разведка; Алтайский регион; XIX–XX века; горнодобывающая промышленность.

**Aubakirova Kuralai, Sailaubaeva Nurgul, Zhailybay Daulet,
Adelchanov Kuat, Zharmukhametov Didar, Baigapanova Aigul**
**THE HISTORY OF THE DISCOVERY OF GOLD PLACER DEPOSITS IN
EASTERN KAZAKHSTAN**

Annotation. The discovery history of gold mines in the East Kazakhstan region in the XIX century, which was examined in the article associated with the policy of the tsarist government regarding gold mining. The study provides archival data on persons who have received government permission to search, explore and extract gold deposits in the region, and on gold mining parties. Based on archival data, the geographical location of new gold deposits discovered in the east of the country, as well as the distribution of gold mines by systems are considered in the article. In addition, statistical data related to the amount of washed sand and extracted gold in the deposits are analyzed, and the technical equipment of the gold mines is described. During the research work, it was revealed that in a short period of time a large number of placer gold deposits were discovered in the region and they were divided into three large gold systems, although the nature of gold in these mines was the same, but the concentration of reserves and gold samples were different. In Besides, factors such as the availability of local roads connecting the fields with large settlements, the cheapness of freight transportation to the fields also affected their operation. The poor exploration of deposits in some areas which was due to the severity of natural and climatic conditions and the thickness of the surface layer of the rock covering the gold were also mentioned in the article.

Keywords: East Kazakhstan; placer gold deposits; history of gold mining; geological exploration; Altai region; 19th–20th centuries; mining industry.